ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНТИНГЕНТІВ

БАРІНОВ Артем Олександрович - аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом

ORCID ID: 0009-0000-9311-3108

УДК 341.123:355.4

DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.74

Постановка проблеми

Зростання кількості збройних конфліктів у різних регіонах світу є однією з ключових тенденцій сучасного етапу розвитку міжнародних відносин. Ескалація міждержавних і внутрішніх конфліктів, поява нових осередків нестабільності, а також ускладнення характеру воєнних дій, що дедалі частіше набувають гібридного та багаторівневого характеру, суттєво підвищують навантаження на міжнародну систему безпеки. У таких умовах особливого значення набуває використання міжнародних військових контингентів, насамперед у межах миротворчих операцій Організації Об'єднаних Націй, які виступають одним із основних інструментів реагування на загрози міжнародному миру і безпеці.

Водночас активізація практики застосування міжнародних військових контингентів виявляє низку суттєвих проблем, пов'язаних із недосконалістю їх правового регулювання. Насамперед це стосується відсутності єдиного універсального підходу до визначення їх правового статусу, що призводить до неоднакового трактування повноважень таких формувань у межах різних міжнародних організацій. Значні труднощі виникають також у сфері застосування сили, зокрема щодо визначення меж допустимості її використання, співвідношення миротворчих і примусових функцій, а також умов реалізації права на самооборону.

Окрему групу проблем становлять питання юрисдикції та відповідальності, зумовлені багатонаціональним складом міжнародних контингентів. Зокрема, невизначеними залишаються аспекти розподілу дисциплінарної та кримінальної юрисдикції між державами, що направляють війська, і міжнародними організаціями, а також питання притягнення до відповідальності за порушення міжнародного права. Не менш складним є питання визначення обсягу повноважень міжнародного командування та встановлення відповідальності командувача в умовах обмеженого контролю над підпорядкованими військовими підрозділами. Сучасна практика свідчить про зростання ролі іноземних військових баз як інфраструктурної основи для розгортання міжнародних військових контингентів, що додатково ускладнює правове регулювання їх діяльності у зв'язку з необхідністю врахування суверенітету держав перебування та особливостей міжнародно-правових угод, які визначають умови їх функціонування.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу проблем правового регулювання міжнародних військових контингентів у контексті зростання кількості збройних конфліктів і підвищення ролі миротворчих механізмів. Чітке визначення правового статусу таких формувань, меж їх повноважень і відповідальності є ключовою передумовою забезпечення ефективності міжнародних операцій з підтримання миру та дотримання основоположних принципів міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика правового регулювання міжнародних військових контингентів є предметом активного наукового дослідження у сучасній міжнародно-правовій доктрині. У науковій літературі значна увага приділяється аналізу правових підстав створення та функціонування таких формувань, зокрема в межах діяльності міжнародних організацій, а також питанням їх ролі у забезпеченні міжнародного миру і безпеки.

Дослідження зосереджуються на вивченні особливостей застосування сили міжнародними військовими контингентами, включаючи співвідношення миротворчих і примусових операцій, умови реалізації права на самооборону та правові межі використання військових засобів у міжнародних операціях. Окремий напрям становлять наукові розвідки, присвячені проблемам юрисдикції та відповідальності, зокрема питанням розподілу повноважень між державами та міжнародними організаціями, а також визначенню правового статусу військовослужбовців у складі багатонаціональних контингентів.

У сучасній доктрині також досліджуються аспекти командування і контролю над міжнародними військовими формуваннями, включаючи проблеми ефективного контролю, встановлення відповідальності командувача та вплив національних обмежень на виконання міжнародних мандатів. Значна увага приділяється аналізу практики міжнародних організацій та судових інституцій, що сприяє формуванню підходів до тлумачення відповідних норм міжнародного права.

Водночас, попри значний обсяг наукових досліджень, слід констатувати відсутність єдиного комплексного підходу до правового регулювання міжнародних військових контингентів. Існуючі роботи здебільшого мають фрагментарний характер і зосереджуються на окремих аспектах зазначеної проблематики, що зумовлює необхідність подальшого системного дослідження, зокрема з урахуванням сучасних викликів міжнародній безпеці та зростання ролі іноземної військової присутності.

Отже, **метою цієї статті** є комплексний аналіз проблем правового регулювання міжнародних військових контингентів у міжнародному праві, зокрема дослідження правових підстав їх створення та функціонування, особливостей застосування сили, механізмів розподілу юрисдикції та відповідальності.

Методологічну основу статті становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, використання яких забезпечило всебічне та системне дослідження проблем правового регулювання міжнародних військових контингентів у міжнародному праві. Діалектичний метод застосовано для аналізу еволюції міжнародно-правових норм, що регулюють створення, функціонування та застосування міжнародних військових контингентів, а також для виявлення суперечностей і тенденцій розвитку відповідного правового інституту в умовах трансформації системи міжнародної безпеки. Системно-структурний метод дозволив розглянути міжнародні військові контингенти як елемент цілісної системи колективної безпеки, визначити їх місце та функціональне призначення у взаємозв'язку з діяльністю міжнародних організацій, а також проаналізувати співвідношення повноважень різних суб'єктів у межах відповідних правових режимів. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення підходів до правового регулювання міжнародних військових контингентів у межах універсальних і регіональних організацій, що дало змогу виявити як спільні риси, так і відмінності моделей їх функціонування, зокрема у сфері застосування сили, командування та юрисдикції. Формально-юридичний метод застосовано при аналізі норм міжнародного права, закріплених у міжнародних договорах та актах міжнародних організацій, що регулюють створення та діяльність міжнародних військових контингентів, а також визначають межі їх повноважень. Метод правового аналізу та узагальнення практики використано для дослідження діяльності міжнародних організацій у сфері підтримання миру і безпеки, а також практики міжнародних судових інституцій щодо визначення відпо-

відальності за дії військових формувань. У цьому контексті застосовано елементи кейс-методу (case study), зокрема при аналізі рішення у справі *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba*, що дозволило конкретизувати теоретичні положення щодо відповідальності командувача. Крім того, застосовано функціональний метод, який дозволив дослідити роль міжнародних військових контингентів як інструменту забезпечення міжнародної безпеки, а також визначити їх значення у сучасних умовах зростання кількості збройних конфліктів. Використання прогностичного методу дало змогу окреслити основні тенденції розвитку правового регулювання у цій сфері та визначити перспективи його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу

Попри значний розвиток практики залучення міжнародних військових контингентів у межах універсальних і регіональних систем безпеки, їх правове регулювання залишається складним і неоднорідним. Використання таких формувань супроводжується низкою системних проблем, зумовлених як відсутністю єдиного універсального правового режиму, так і різноманітністю підходів, що застосовуються міжнародними організаціями та державами. Особливої актуальності набувають питання визначення правового статусу контингентів, меж їх повноважень, співвідношення юрисдикції держави перебування та держави, що направляє військові сили, а також розподілу міжнародно-правової відповідальності за їх дії.

У межах даного дослідження окрема увага приділяється аналізу правових аспектів застосування сили міжнародними військовими контингентами. Розгляд цієї проблематики є ключовим для розуміння меж їх повноважень та особливостей функціонування в системі сучасного міжнародного права. Застосування сили міжнародними військовими контингентами становить одну з найбільш дискусійних сфер сучасного міжнародного права, оскільки поєднує в собі елементи як класичного міждержавного регулювання, так і діяльності міжнародних організацій. Особливість таких операцій полягає в тому, що вони здійснюються за участю багатьох суб'єктів, що ускладнює визначення правових підстав їх застосування, меж допустимості використання сили та розподілу відповідальності. У зв'язку з цим аналіз відповідних норм і практики їх застосування є необхідним для встановлення чітких критеріїв правомірності дій міжнародних військових контингентів у сучасних умовах.

У загальному вигляді до міжнародних військових контингентів застосовуються ті самі норми, що регулюють використання сили державами або групами держав. Основу такого регулювання становить принцип заборони застосування сили, закріплений у Статуті ООН, а також встановлені ним винятки. Водночас особливе значення мають положення, що стосуються діяльності регіональних організацій і механізмів колективної безпеки.

Зокрема, положення Глави VIII Статуту ООН передбачають можливість існування регіональних організацій або угод, уповноважених вирішувати питання підтримання міжнародного миру і безпеки на регіональному рівні. Такі структури можуть відігравати важливу роль у запобіганні конфліктам і врегулюванні криз, однак їх діяльність не є повністю автономною. Рада Безпеки має право використовувати такі регіональні механізми для здійснення примусових заходів, проте останні не можуть самостійно вдаватися до таких дій без відповідного санкціонування [8].

Рада Безпеки займає центральне ієрархічне місце у системі міжнародної безпеки, оскільки саме на неї покладається основна відповідальність за підтримання миру і безпеки, а держави зобов'язуються виконувати її рішення. Така конструкція забезпечує формальну координацію між універсальними та регіональними механізмами безпеки, однак на практиці породжує низку складних правових питань.

У той же час залишається дискусійним питання щодо меж повноважень між Радою Безпеки та регіональними організаціями. Немає однозначної відповіді, чи може Рада Безпеки санкціонувати дії таких організацій постфактум, після їх фактичного

здійснення. Також викликає суперечки момент, з якого миротворча операція трансформується у примусові дії, що потребують обов'язкового дозволу Ради Безпеки. Не менш важливим є питання ступеня контролю з боку Ради Безпеки за виконанням наданого мандату [7, с. 25].

Відсутність чітких відповідей на ці питання свідчить про незавершеність формування правового режиму використання сили міжнародними військовими контингентами. Ймовірно, подальше уточнення відповідних норм відбуватиметься у процесі розширення практики застосування міжнародних військових формувань, зокрема поза межами системи ООН.

Рівень застосування сили міжнародними військовими контингентами безпосередньо залежить від правової основи, на якій ґрунтується їх використання. У низці випадків такі формування наділяються виключно правом на самооборону. При цьому слід чітко розмежовувати це право із правом держав на самооборону, передбаченим статтею 51 Статуту ООН, а також із правом індивідуальної самооборони, закріпленим у національному кримінальному чи приватному праві.

У межах діяльності миротворчих операцій ООН зміст права на самооборону зазнав істотної еволюції. На початковому етапі воно тлумачилося вкрай обмежено та передбачало, що міжнародні сили не мають права першими застосовувати збройну силу, але можуть реагувати на збройний напад, зокрема у випадках спроб примусового витіснення їх із позицій, зайнятих відповідно до наказів командування. У подальшому таке вузьке розуміння було розширене, що дозволило застосування сили для протидії спробам перешкодити виконанню мандату міжнародних контингентів [6, с. 63].

Попри те, що формально такі підходи встановлюють відносно низький поріг для застосування сили навіть за відсутності санкціонування відповідно до Глави VII Статуту ООН, на практиці міжнародні військові контингенти виявляють стриманість у її використанні. Це зумовлено як необхідністю збереження неупередженості, так і обмеженими матеріально-технічними можливостями таких формувань.

У діяльності міжнародних військових контингентів широко застосовуються так звані правила застосування сили (Rules of Engagement), які визначають умови, за яких допускається використання сили або здійснення дій, що можуть бути розцінені як провокаційні. Зазначені правила відіграють ключову роль у забезпеченні правомірності та контрольованості дій військових формувань у межах міжнародних операцій [4].

Поряд із визначенням правових меж застосування сили міжнародними військовими контингентами, не менш важливим є питання юрисдикції щодо їх особового складу. Особливості правового статусу таких формувань зумовлюють складну взаємодію між міжнародними та національними механізмами відповідальності, що проявляється насамперед у сфері дисциплінарної та кримінальної юрисдикції.

Незалежно від обсягу повноважень, переданих міжнародному командуванню державами, що надають війська, дисциплінарна та кримінальна юрисдикція щодо військовослужбовців, як правило, зберігається за відповідними державами. Водночас міжнародні командувачі можуть бути наділені певними повноваженнями щодо підтримання порядку в межах контингенту, що випливає як із їх формального статусу, так і з характеру виконуваних функцій. З цією метою інколи створюються підрозділи міжнародної військової поліції.

Однак у вузькому юридичному розумінні такі підрозділи не мають повноважень щодо застосування дисциплінарних чи кримінальних заходів стосовно військовослужбовців іншої національної належності. Саме тому у практиці міжнародних організацій передбачається, що відповідна держава зберігає та здійснює необхідну юрисдикцію щодо свого персоналу. Держави можуть також передбачати у своїх внутрішніх нормативних актах обов'язок військовослужбовців виконувати накази міжнародного командування, що, у разі невиконання, тягне дисциплінарну або кримінальну відповідальність за національним законо-

давством [9, с. 15]. Крім того, юрисдикція щодо військовослужбовців міжнародних контингентів може належати і міжнародним судовим чи квазісудовим органам, залежно від обсягу повноважень, наданих їм відповідними міжнародними договорами або установчими актами.

Важливим елементом правового статусу міжнародних військових контингентів є також питання розподілу повноважень між міжнародними організаціями та державами, які надають війська. У цьому контексті особливого значення набуває проблема командування та контролю над такими контингентами, що безпосередньо впливає на ефективність їх функціонування та визначення відповідальності за їх дії.

Відповідно до загального визначення міжнародних військових контингентів такі формування перебувають під керівництвом міжнародної організації. Водночас ступінь передачі контролю над військами з боку держав, що їх надають, може істотно відрізнятися. Передусім слід зазначити, що міжнародні військові контингенти формуються з військових підрозділів, добровільно переданих державами у розпорядження міжнародної організації, при цьому держави не несуть юридичного обов'язку здійснювати таку передачу [3, с. 5].

У разі участі в операції держави передають певний обсяг повноважень міжнародному командувачу, однак універсального підходу до визначення рівнів такої передачі не існує, що ускладнює порівняння різних міжнародних місій. Повноваження міжнародного командування можуть бути як досить широкими, так і обмеженими умовами, встановленими державами. Зокрема, можуть встановлюватися обмеження щодо використання військ поза визначеною географічною зоною.

На практиці держави застосовують різноманітні механізми збереження контролю над своїми військовими контингентами незалежно від формальних домовленостей із міжнародною організацією. Одним із таких механізмів є призначення так званого «утримувача червоної картки» (red card holder) — старшого національного офіцера, уповноваженого блокувати виконання наказів міжнародного командування щодо національного контингенту. Крім того, держави можуть встановлювати національні обмеження (caveats) щодо виконання погоджених завдань і правил застосування сили [1, с. 324].

Міжнародні організації нерідко змушені погоджуватися з такими обмеженнями, оскільки без цього держави можуть відмовитися від участі у відповідних операціях. Особливо це характерно для практики діяльності Організації Об'єднаних Націй.

Формально в межах системи ООН розмежовуються рівні керівництва: загальне політичне керівництво здійснює Рада Безпеки; виконавче управління та контроль покладаються на Генерального секретаря; безпосереднє командування на місці здійснюється посадовою особою, призначеною Генеральним секретарем. Польове командування включає повноваження видавати оперативні накази в межах: конкретного мандату Ради Безпеки; визначеного строку виконання операції, із можливістю дострокового виведення контингенту за умови завчасного повідомлення; чітко визначеної території проведення місії [2, с. 83].

Водночас на практиці фактичний обсяг контролю, який здійснює міжнародний командувач, часто є значно обмеженішим, ніж це передбачено формальними положеннями, що зумовлює додаткові труднощі у забезпеченні ефективності міжнародних військових операцій. Особливий інтерес у цьому контексті становить питання відповідальності командувача. З огляду на те, що його повноваження щодо підпорядкованого персоналу зазвичай є обмеженими, встановлення факту ефективного контролю, який є необхідною умовою для притягнення до відповідальності, може бути ускладненим. Додаткові труднощі виникають у зв'язку з тим, що держава, громадянином якої є командувач, може бути пов'язана іншими міжнародно-правовими зобов'язаннями, ніж держави, громадянами яких є підлеглі [10, с. 13].

Слід зазначити, що на сьогодні відсутня усталена судова практика щодо застосування концепції відповідальності командувача в межах діяльності міжнародних військо-

вих контингентів, що свідчить про недостатній рівень розробленості цього питання у міжнародному праві.

Показовим для розуміння змісту відповідальності командувача в умовах здійснення військових операцій за межами території держави є рішення у справі *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba*, розглянутій Міжнародним кримінальним судом. Обвинувачений, який очолював збройне формування Mouvement de Libération du Congo (MLC), направив підконтрольні йому війська на територію Центральноафриканської Республіки з метою підтримки чинного уряду у внутрішньому збройному конфлікті. У ході цієї операції підлеглі йому військовослужбовці вчинили численні воєнні злочини та злочини проти людяності, зокрема вбивства, зґвалтування та мародерство.

У контексті цієї справи особливого значення набуло питання здійснення ефективного контролю над військами, які діяли поза межами держави походження командира. Суд першої інстанції дійшов висновку, що Ж.-П. Бемба зберігав фактичний контроль над підлеглими силами, незважаючи на їх перебування на території іншої держави, оскільки мав можливість віддавати накази, забезпечував матеріально-технічну підтримку та підтримував комунікацію з командирами підрозділів. Відтак було встановлено, що він знав або повинен був знати про вчинення злочинів та не вжив необхідних заходів для їх запобігання чи покарання винних осіб.

Водночас Апеляційна палата Міжнародного кримінального суду у 2018 році скасувала обвинувальний вирок, зазначивши, що суд першої інстанції недостатньо обґрунтував висновки щодо того, що обвинувачений не вжив усіх необхідних і розумних заходів для запобігання злочинам або притягнення винних до відповідальності. Апеляційний суд підкреслив, що оцінка дій командувача має здійснюватися з урахуванням конкретних обставин, включаючи реальні можливості впливу на підлеглих та обмеження, пов'язані з оперативною ситуацією [5, с. 117-118].

Отже, дана справа має принципове значення для розвитку підходів до відповідальності командувача, оскільки підтверджує, що навіть у випадках здійснення військових операцій за межами держави командир може нести міжнародно-правову відповідальність за дії підлеглих за наявності ефективного контролю. Водночас вона демонструє високий стандарт доказування щодо встановлення бездіяльності командувача, що є особливо важливим у контексті діяльності міжнародних військових контингентів.

Висновки

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що правове регулювання міжнародних військових контингентів у сучасному міжнародному праві має складний, багаторівневий та фрагментарний характер. Відсутність єдиного універсального нормативного режиму зумовлює формування різних моделей правового регулювання в межах універсальних і регіональних міжнародних організацій, що ускладнює уніфікацію підходів до визначення їх правового статусу. Встановлено, що ключову роль у формуванні правового режиму міжнародних військових контингентів відіграють міжнародні організації, під егідою яких вони функціонують, однак держави, які надають війська, зберігають суттєвий рівень контролю над ними. Це проявляється, зокрема, через встановлення національних обмежень, застосування механізмів типу «red card holder», а також збереження дисциплінарної та кримінальної юрисдикції щодо власного персоналу. З'ясовано, що застосування сили міжнародними військовими контингентами здійснюється в межах загальних принципів міжнародного права, насамперед заборони застосування сили та винятків із неї, передбачених Статутом ООН. Водночас практика діяльності таких формувань свідчить про поступову еволюцію підходів до визначення меж допустимого застосування сили, зокрема в контексті миротворчих операцій та реалізації права на самооборону. Особливу складність становлять питання юрисдикції та відповідальності, що зумовлено багатонаціональним характером міжнародних контингентів і розподілом повноважень

між міжнародними організаціями та державами. У цьому контексті встановлено, що відповідальність командувача залишається недостатньо врегульованою, зокрема через складність доведення ефективного контролю над підлеглими в умовах обмежених повноважень міжнародного командування. Аналіз практики міжнародних судових органів, зокрема справи *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba*, свідчить про формування високих стандартів встановлення відповідальності командувача, що має важливе значення для подальшого розвитку відповідного інституту в міжнародному праві. Таким чином, міжнародні військові контингенти є невід'ємним елементом сучасної системи міжнародної безпеки, однак їх правовий статус потребує подальшої уніфікації. Перспективи розвитку міжнародного права у цій сфері пов'язані з удосконаленням механізмів розподілу відповідальності, уточненням меж повноважень міжнародного командування та забезпеченням балансу між ефективністю міжнародних безпекових операцій і дотриманням принципу державного суверенітету.

Література

1. Abbott K. A brief overview of legal interoperability challenges for NATO. International Review of the Red Cross. 2014. Vol. 96, No. 893. P. 315–334.

2. Chesterman S. You, the people: The United Nations, transitional administration, and state-building. Oxford: Oxford University Press, 2007. 296 p.

3. Dworschak C. Micro-level evidence on UN troop composition. International Studies Quarterly. 2022. Vol. 66, Issue 3. P. 1–25.

4. International Committee of the Red Cross. How is the term "rules of engagement" defined? 2008. URL: https://www.icrc.org

5. International Criminal Court. Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo: Judgment pursuant to Article 74 of the Rome Statute (ICC-01/05-01/08, 21 March 2016). 364 p.

6. United Nations Department of Peace Operations. United Nations peacekeeping operations: Principles and guidelines. 2008. 134 p.

7. United Nations General Assembly. Comprehensive review of the whole question of peace-keeping operations in all their aspects: Command and control of United Nations peacekeeping operations: Report of the Secretary-General (A/49/681). 21 November 1994. 74 p.

8. United Nations. Charter of the United Nations. 1945. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter

9. United Nations. Model memorandum of understanding between the United Nations and participating State contributing resources to United Nations peacekeeping operations. 2019. 32 p.

10. White N. D. In search of due diligence obligations in UN peacekeeping. Journal of International Peacekeeping. 2020. Vol. 24, Issue 1–2. P. 1–28.

11. Камінська Н.В., Щербань Є.В.Імплементація Римського статуту Міжнародного кримінального суду: досвід зарубіжних держав та України: монографія. К.–Од. : Фенікс, 2021. 214 с.

CERTAIN ISSUES IN THE LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL MILITARY CONTINGENTS

The article provides a comprehensive analysis of selected issues in the legal regulation of international military contingents in contemporary international law. It examines the specific features of the formation and functioning of such contingents within universal and regional security systems, and identifies the main approaches to determining their legal status. The legal grounds for the establishment of international military formations are analysed, and the role of international organizations in their deployment and operation is clarified. Particular attention is paid to the problems of the use of force by international military contingents, including the determination of the limits of its permissible use, the relationship between peacekeeping and enforcement functions, as well as the evolution of approaches to the exercise of the right of self-defence. The significance of rules of engagement as a regulatory instrument

governing the activities of military formations in international operations is also examined. Special emphasis is placed on issues of jurisdiction and responsibility arising from the multinational nature of international contingents. The article explores the problems of the distribution of disciplinary and criminal jurisdiction between troop-contributing states and international organizations, as well as the specific features of holding actors accountable for violations of international law. Considerable attention is devoted to the issue of command responsibility, particularly in the context of establishing effective control over subordinate military units. The study also addresses questions of command and control over international military contingents, including the impact of national caveats on the implementation of international mandates. As a result of the research, it is concluded that the legal regulation of international military contingents remains fragmented and lacks a unified universal approach to defining their legal status. The need for further unification of international legal norms in this field is substantiated in order to ensure the effectiveness of international operations and compliance with the fundamental principles of international law.

Keywords: international military contingents; international law; legal regulation; use of force; peacekeeping operations; jurisdiction; commander's responsibility; command and control.